

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Н.С. ЧОРНОУС

Сьогоднішній соціум вимагає від особистості здатності адаптуватися до нових умов, лабільності, уміння включатися в життя на рівні суб'єкта суспільних змін. Відповідь на такі виклики потребує особливих зусиль для осіб з інвалідністю, адже вроджені фізичні та психічні відмінності, а також сформовані стійкі поведінкові стереотипи, настановлюються на опір середовища, часто стають на перешкоді реалізації їхніх суспільних ролей. Розв'язати ці суперечності допоможе формування нових поведінкових реакцій особистості, спрямованих на розвиток особистої відповідальності, активності, лідерських якостей.

Проблема лідерства є на сьогодні широкодосліджуваною. Основні аспекти розвитку лідерських якостей та особливості їхнього становлення у юнацькому віці окреслені у працях Р. Стогділла, Т. Адорна, Дж. МакГрегора, Дж. Бернса, Р. Такера, Б. Келлермана, Дж. Пейджа, О. Бодальова, Н. Жеребової, А. Лутошкіна, В. Агеєва, Г. Андреевої, Р. Танненбаума, І. Вешлера, Ф. Массарика, М. Виноградського.

Однак досі не дослідженим залишається аспект розвитку лідерських якостей у осіб з інвалідністю, а також впливу лідерських якостей на формування активної соціальної позиції людини з інвалідністю.

Мета статті: розглянути проблему формування лідерських якостей у осіб з інвалідністю та вплив розвитку лідерських якостей на формування активної життєвої та соціальної позиції людини з інвалідністю.

Проблема лідерства сьогодні активно досліджується в українській та зарубіжній педагогічній літературі. Так, Р. Танненбаум, І. Вешлер, Ф. Массарик визначали лідерство як міжособистісну взаємодію, яка проявляється в конкретній ситуації за допомогою комунікативного процесу і направлена на досягнення цілей [11]. На думку Дж. Террі, лідерство – це вплив на групи людей, який спонукає їх до досягнення спільної мети. Т. Девіс та Ф. Люсанс стверджували, що лідери створюють необхідні умови для ефективної поведінки членів групи та своєчасно її стимулюють [2]. Р. Дафт визначає лідерство як взаємовідносини між лідером і членами групи, які чинять вплив один на одного й спільно прагнуть до реальних змін і досягнення результатів, що відображають загальні цілі. [1].

С. Клубек та Б. Басс визначили, що в будь-яких групах існують одночасно люди, схильні до лідерства і такі, що не мають схильності до нього [6].

Лідерські якості людини як виразника і захисника інтересів інших людей, вимагають, у першу чергу, умілого поєднання у своїй роботі власних і колективних інтересів. Необхідним є сприяння творчому зростанню інших людей, створення для цього відповідних умов, зазначає М. Виноградський [9].

Упродовж останнього року було чимало зроблено для формування в Україні інклюзивного освітнього середовища, однак на сьогодні залишається нерозв'язаною проблема становлення особистості студента і розвитку його особистих якостей, а також впливу його індивідуальних особливостей на можливі методи навчання, виховання і пов'язаних з цим реалій. Особливо актуально це стосовно розвитку лідерських якостей та можливості використання лідерського потенціалу для підвищення самооцінки та внутрішньої мотивації такого студента.

Загальні принципи організації навчального процесу та позанавчальної діяльності з особами з інвалідністю закладені у „Конвенції про права осіб з інвалідністю”: повага до притаманної людині гідності, її особистої самостійності, зокрема свободи робити власний вибір, і незалежності; недискримінація; повне й ефективне залучення та включення до суспільства; повага до особливостей інвалідів і прийняття їх як компонента людської різноманітності й частини людства; рівність можливостей; доступність; рівність чоловіків і жінок; повага до таких здібностей дітей-інвалідів, які розвиваються, і повага до права дітей-інвалідів зберігати свою індивідуальність [5, ст. 3]. У ній також говориться, що держави-учасниці визнають право інвалідів на освіту. Для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя, прагнучи при цьому:

а) до повного розвитку людського потенціалу, а також почуття гідності та самоповаги і посилення поваги до прав людини, основоположних свобод і людської багатоманітності;

б) до розвитку особистості, талантів і творчості інвалідів, а також їхніх розумових і фізичних здібностей у найповнішому обсязі;

в) до надання особам з інвалідністю можливості брати ефективну участь у житті вільного суспільства [5, с. 24].

Відповідно до Конституції України та законодавства у галузі освіти, реабілітації, соціального захисту держава має забезпечити доступність до якісної освіти відповідного рівня дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожної дитини шляхом запровадження інклюзивної освіти. Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [8].

Відповідно до Закону України „Про реабілітацію інвалідів в Україні” від 06.10.2005 р. інвалідність – міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, унаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [3, с. 1].

У сучасному світі людину з інвалідністю чекають стереотипи, соціальна неадаптованість, безробіття, бідність, обмежений доступ до соціальних благ, упереджене ставлення, дискримінація в освіті, в охороні здоров'я, у зайнятості, у побуті, у суспільному житті.

Лідерство – це соціально-психологічний процес у групі, побудований на впливі (через ідеї, усне і письмове слово, через навіювання, переконання, емоційне зараження, примус, особистий авторитет, приклад) особистого авторитету людини на поведінку інших членів груп. Не завжди людина з лідерськими якостями може досягти успіху, адже щоб підвищити свої шанси для досягнення високих результатів в якості людини, яка веде за собою команду потрібно багато працювати над собою.

Здатність проявлення потрібних навичок та вмінь у відповідних ситуаціях є запорукою успішного становлення особистості як лідера. Проте єдиного набору лідерських якостей не існує.

Е. Хартлі виявив ряд закономірностей:

1) якщо ти став лідером в одній ситуації, твої шанси стати таким в іншій ситуації підвищуються;

2) якщо ти проявив себе як лідер, ти придбав авторитет, який може сприяти призначенню тебе на керівну посаду і тим самим закріпленню твого лідерства;

3) групове сприйняття є стереотипним, і людину, яка стала лідером в одній ситуації, група автоматично сприймає лідером і в іншій аналогічній ситуації;

4) лідером стає той, хто до цього прагне [1].

Нині виділяються три основні напрями концепцій лідерства:

1. Концепції, у яких обґрунтовується перевага фактору рис особистості.

2. Концепції, у яких вирішальним фактором вважається ситуація.

3. Концепції, у яких поєднуються особистісні і ситуаційні фактори [7].

Зупинімося детальніше на етапі виявлення лідерських якостей особистості, зокрема на інструментарії такої діяльності. На думку Є. Жарікова і Є. Крушельницького, здатність людини бути лідером багато в чому залежить від розвиненості організаторських і комунікативних якостей. Для визначення оцінки лідерства вони пропонують використовувати діагностику лідерських здібностей – тест-опитувальник, у якому пропонується 50 висловлювань, на які потрібно дати відповідь „так” чи „ні”. Середнього значення у відповідях не передбачено [10].

А. Журавльов, В. Захаров запропонували діагностику діяльнісних особливостей керівництва та лідерства метою якої є виявлення наявності і ступеня розвитку управлінських та лідерських якостей керівника. Можна використовувати в „батареї” тестів, особливо ефективно – разом з соціометрією [10].

Для визначення лідерських якостей у колективі використовуються також тест „Я і колектив”, визначення індексу згуртованості колективу, методика оцінки рівня домагань, методика діагностики особистості на мотивацію до успіху, методика діагностики особистості на мотивацію до уникання невдач, соціометрія, шкала для визначення ступеня самоповаги, методика виявлення комунікативних та організаторських здібностей.

За нашими спостереженнями, процес розвитку лідерських якостей студентів складається з таких основних етапів:

1. Психосоціальна діагностика, виявлення схильності особистості до лідерства.

2. Виявлення типових поведінкових механізмів, у яких особистість проявляє лідерські якості.

3. Виявлення бар'єрів, які перешкоджають реалізації лідерського потенціалу особистості.

4. Створення сприятливого мікросоціального середовища для розвитку лідерського потенціалу особистості.

5. Проектування мікросоціального подієвого простору ВНЗ.

6. Реалізація розроблених проектів.

7. Психосоціальна діагностика і корекція у процесі реалізації проектів та менеджменту подій.

Стосовно студентів з інвалідністю ця робота передбачає високий ступінь індивідуалізації та потребує постійного соціально-психологічного супроводу та корекції.

Питання розвитку лідерських якостей студентів з інвалідністю насамперед передбачає організацію доступності навчальних і позанавчальних сервісів та забезпечення включеності відповідних осіб у подієво-культурний контекст вищого навчального закладу.

Доступність – це широка категорія, яка, за визначенням Конвенції про права осіб з інвалідністю, означає „забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах” [5].

Отже, під час організації роботи зі студентами з інвалідністю, насамперед важливо забезпечити архітектурну, інформаційну та соціальну доступність як у навчальній, так і в позанавчальній діяльності такого студента.

Організація доступності починається з визначення типу бар'єрів, з якими доводиться взаємодіяти особі з інвалідністю, і усунення цих бар'єрів. Найчастіше тип бар'єра та можливі кроки щодо його усунення пов'язаний з особливостями людини з інвалідністю:

а) для осіб з порушеннями рухового апарату: архітектурна недоступність будівель або окремих частин будівлі навчального закладу (відсутність ліфта або пандуса, високі пороги, завузькі двері, відсутність спеціально облаштованих санітарних вузлів тощо);

Можливі шляхи усунення бар'єру: організація волонтерської служби супроводу, залучення сім'ї студента, переоблаштування та перепланування навчальних приміщень та шляхів комунікації, задіяння для навчальної та позанавчальної взаємодії приміщень, які мають вищу архітектурну доступність.

б) для осіб з порушенням зору: архітектурна недоступність приміщень; відсутність аудіоматеріалів або матеріалів, написаних шрифтом Брайля, використання дрібних шрифтів бо нечітких, розмитих зображень, побудова взаємодії винятково на зоровій інформації тощо;

Можливі шляхи подолання: використання диктофона, одночасне задіявання слухових та зорових каналів отримання інформації, організація волонтерського супроводу, залучення сім'ї студента, розмітка простору навчального закладу за допомогою спеціальних інформаційних таблиць, виконаних шрифтом Брайля, незмінність фізичного простору пересування студента з порушенням зору, використання крупних шрифтів, підлаштування навчальних матеріалів до потреб студента.

в) для осіб з порушенням слуху: інформаційна та соціальна недоступність, що виражається у викристанні словесної мови, відсутності синхронного перекладу на українську жестову мову, переважному використанні для навчальної та позанавчальної взаємодії звукової взаємодії.

Можливі шляхи подолання: забезпечення синхронного перекладу на українську жестову мову всіх навчальних та позанавчальних заходів; комбінування аудіальної та візуальної взаємодії, залучення студентів до постійної взаємодії із словесною мовою та постійний супровід і консультування з боку фахівців.

Отже, проблема лідерства є недостатньо дослідженою, проте важливою для розвитку сучасної інклюзивної освіти, становлення лідерських якостей осіб з інвалідністю допомагає розробити дієві механізми розвитку соціального інтелекту, а також активної громадянської позиції та соціальних особливостей людей з інвалідністю, що одночасно позитивно вплине на розвиток громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Дафт Р. Менеджмент / Р. Дафт – СПб: Питер, 2001. – 832 с.
2. Davis T. Leadership Reexamined: A Behavioral Approach / T. Davis, F. Luthans // Academy of Management Review, 1979. – № 4 – P. 237-248.
3. ЗУ „Про реабілітацію інвалідів в Україні” від 06.10.2005 р. ст. 1 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>
4. Інвалідність та суспільство: навч. посіб./ [Л. Байда, О. Красюкова-Енс, С. Буров та ін.]. – Київ: Видав.-поліграфіч. центри „Київський університет”, 2011. – 187 с.
5. Конвенція про права осіб з інвалідністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
6. Klubeck C. Differential Effects of Training on Persons of Different Leadership Status / C. Klubeck, B. Bass// Human Relations. – 1954 – № 7. – P. 59-72
7. Мітлош А. В. Психологічний аналіз лідерської обдарованості членів молодіжних громадських об'єднань: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2007. – 20 с.
8. Наказ Міністерства освіти і науки України № 912 від 01.10.2010 р. „Концепція розвитку інклюзивної освіти” [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/
9. Управління персоналом: [навч. посібн. / М. Д. Виноградський, С. В. Беляєва, А. М. Виноградська та ін.]. – К.: ЦУЛ, 2006. – 368 с.
10. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2002. – 490 с.
11. Шалагинова Я. В. Психология лидерства / Я. В. Шалагинова. – СПб.: Речь, 2007. – 494 с.

Рецензент – д.пед.н., доцент Г. В. Давиденко